

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BALÁZS Judit

A társadalmi–gazdasági transzformáció esélyei: Dél–Afrika az apartheid korszak végén

Eredeti közlés/Original publication:

in: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István szerk.: *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*, 2006, Pécs, Publikon Kiadó, 36–43. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.225

Dátum/Date: 2013. január/January 17.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Balázs Judit: A társadalmi–gazdasági transzformáció esélyei: Dél–Afrika az apartheid korszak végén, *AHU MATT*, 2013, **pp. 1–12. old.**, No. 000.000.225
<http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Országos nagy könyvtárak

Kulcsszavak/Key words

fokozódó válság a szubszaharai Afrikában, Dél-Afrika ma, apartheid, az apartheid után, ál-urbanizáció, gazdasági problémák a mai Dél-Afrikában, elhibázott kormányzati döntések és következményeik, a dél-afrikai gazdaság hanyatlása, az apartheid korszak gazdasági megoldásai és fejlődést gátló hatása, generációs ellentétek, privatizáció és társadalmi polarizáció, kilátástalan nemzedékek, growing crisis in Sub-Saharan Africa, South Africa today, post-Apartheid, pseudo-urbanization, economic problems in South Africa today, misguided governmental decisions and

their consequences, decline of the South African economy, the economic solutions and economic growth inhibitory effects of the apartheid era, generational conflicts, privatization and social polarization, generations of hopelessness

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM-
és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL
PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy le-
töltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or
downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatást, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikaisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

A TÁRSADALMI–GAZDASÁGI TRANSZFORMÁCIÓ ESÉLYEI: DÉL-AFRIKA AZ APARTHEID KORSZAK VÉGÉN

Balázs Judit

Összefoglaló

A hatvanas években a világ elragadtatással kísérte a sikeres afrikai függetlenségi folyamatokat, de csupán néhány kivételes helyzetű országtól eltekintve a gyarmatosítási korszakot követő időszak az elvesztegetett lehetőségek és a beteljesületlen remények története. A szubszaharai térség országai a hetvenes években fokozódó válsággal küzdöttek, ugyanakkor, mint egy egyedülálló óriás emelkedett ki a Dél-Afrikai Köztársaság.

S így paradox folyamatok játszódtak le, miután a válság felerősödése következtében Afrika déli térsége gazdaságilag fokozatosan elszigetelődött, addig a nagy teljesítő képességű Dél-Afrika politikailag kényszerült a szeparálódásra, annak minden gazdasági és társadalmi konzekvenciáival együtt. Dél-Afrika autonóm fejlődési pályára szorult, s így nem tudott érvényesülni az a pozitív gazdasági húzóerő, amit egy kezdetben virágzó gazdaság a környezetére gyakorolhatott volna. Az elszigeteltségből adódó hátrányok és a komplex válság kikényszerítette az apartheid feladását. Dél-Afrikának az új társadalom megformálása során nagy kihívásokkal kellett szembenéznie. Világos volt, hogy a gazdasági növekedési pályára kanyarodás lehet csak a kulcsa a fekete lakosság gazdasági integrálásának, ami egyúttal a legfontosabb garancia a politikai konszenzus megteremtését tekintve, illetve záloga a hosszú távú stabilitás megőrzésének.

Az ezredfordulóra azonban az impozáns tervekben nemhogy nem valósult meg szinte semmi, de a gazdaság állapota ma rosszabb, mint a kilencvenes évek elején. Negatív növekedési ráták, kaotikus iskolarendszer és egészségügyi ellátás, növekvő társadalmi–gazdasági polarizálódás a fekete lakosság körében annak minden feszültséggerjesztő konzekvenciájával együtt.

Az elmúlt évtizedek alatt a világ immáron harmadszor fedezte fel Afrikát. A hatvanas években elragadtatással kísérte a sikeres függetlenségi folyamatokat, az új nemzetek születését, és még a távoli szemlélő számára is új, ígéretes fejlődés körvonalai bontakoztak ki.

De amint arra már számos történelmi példa láthattunk, hogy az optimizmust oly gyakran követte a kiábrándulás, ezúttal nemcsak Afrika új vezetői voltak képtelenek megbirkózni a rájuk nehezedő örökséggel, és szembenézni az új kihívásokkal, de a nemzetté érés helyett is a latens etnikai ellentétek törtek felszínre, az egységes Afrika

megteremtődése helyett az országok elszigetelődtek: Afrika a világfejlődés peremére szorult.

Csupán néhány kivételes helyzetű országtól eltekintve a gyarmatosítási korszakot követő időszak az elvesztegetett lehetőségek és a beteljesületlen remények története. Afrika szubszaharai térségének egésze katasztrofális képet nyújtott az elmúlt évtizedek során. Drasztikusan csökkenő jövedelem, éhezés és ökológiai degradálódás, valamint az AIDS együttes súlya nehezedett az országokra, és a nemzetgazdaságok endogén válságai hamarosan kontinentális méretű krízissé érlelődtek. „Érthetetlenül és keserűen kell megállapítanunk, – mondta M. Theacher –, hogy Afrika ma szegényebb, mint negyven évvel ezelőtt.”¹

S míg a függetlenségüket elnyerő szubszaharai térség országai a hetvenes években fokozódó válsaggal küzdöttek, addig, mint egy egyedülálló óriás emelkedett ki a virágzó gazdaságú Dél-Afrikai Köztársaság.

Afrika más részeivel való összevetésben mutatkozik meg egyedülálló sajátossága ennek az országnak. Hogy míg a kontinens többi országában, a volt kolóniákon a modern szektor kialakulása a gyarmatosítás eredményeképpen jött létre, az idegen tőke behatolásának során telepedett rá a gazdaságra, alkotott enklávét, és így integráló hatása behatárolt maradt, Dél-Afrikában ezzel szemben belső fejlődés eredményeként jött létre a modern szektor, jóllehet a tőkeimport is jelentős szerepet kapott abban. A modern szektorhoz kapcsolódó tárgyasult ipari-műszaki ismeretek közvetítő tevékenységén keresztül érvényesült az integráló hatás. A tovagyűrűzést azonban jórészt a gazdaságon kívüli tényezők, politikai-adminisztratív elemek korlátozták. (Így például az erőszakos telepítési rendszer, a „rögzököttség”, a bantuszán politika.)

Az országra hatalmas teherként nehezedik a gazdaság vérkeringésén kívül eső informális szektor, valamint a mértéktelen marginalizálódás. Az apartheid végnapjait élő Dél-Afrikában a szubszisztencia szektor méreteire vonatkozóan csak becslésekre hagyatkozhatunk, pontatlanságukra való tekintettel az erre vonatkozó adatokkal tehát a szerző nem kíván élni. A valósághoz közelebb állóak a bádoggvárosokban ijesztő méretekben összezsúfolódó tömegekre vonatkozó számadatok, a slumok lakóit 8–9 millióra teszik. A pseudo-urbanizáció alapvetően járul hozzá az Afrikában kiemelkedő, 50%-os városiasodás kialakulásához. A keresők és az eltartottak aránya 1:12-t mutat. A városba áramló tömegek mérhetetlen nyomorának felszámolására ebben a helyzetben egyetlen megoldás kínálkozna, munkaalkalmak teremtmése. A tanulatlan tömegek integrálása ugyanakkor szinte beláthatatlan feladatok elé állítja az ország vezetését.

Ekkor aztán azok a paradox folyamatok játszódtak le, amelyekről bevezetéseknél már szóltunk. Dél-Afrika tehát autonóm fejlődési pályára szorult... A nyolcvanas évek fordulóján azonban új remények csillantak meg, és felsejlett a demokratizálódás útjára lépés lehetősége Dél-Afrika számára: a kontinens harmadszor vonta magára a világ figyelmét.

¹ Thaecher M.: South Africa – A New Down, in: *South Africa Foundation Review*, 1991, July, p. 6.

A térség nemzeti jövedelmének háromnegyed részét Dél-Afrika termelte meg, de a gazdasági növekedést a hatvanas évek kiugróan jó termelésbővülését követően – évi átlagos 6%-os növekedést könyvelhetett el a gazdaság – a kilencvenes évekre fokozódó válságjelenségekkel szembesült. A kutatások világosan rámutatnak arra, hogy a korábbi nagymérvű fejlődés mozgatórugói a speciális dél-afrikai rendszerben, az apartheid szabta keretek között mozgó gazdaságban alakultak ki. Ezek nem utolsó sorban a korlátlan számban rendelkezésre álló munkaerő, az olcsó munkabérek és végül az elszigeteltség következtében kikényszerített autonóm, konkurencia-mentes növekedési feltételek alapján állították magas növekedési pályára az országot. A hatvanas évek fordulójától azonban az apartheid teremtette növekedési feltételekben rejlő tartalékok kezdtek kimerülni, a reálszféra fokozatosan hanyatlásnak indult. Dél-Afrikában hosszú távon az apartheid összefonódott a gazdasági válságtünetek megjelenésével és az emberi tragédiák felgyorsulásával.

Már a nyolcvanas években nemcsak a kutatók, hanem a politikai döntéshozók is egyre pesszimistábban ítélték meg az ország jövőjét: katasztrófát, összeomlást jósolva. Dél-Afrikának ekkor valójában komoly válságtüneteket felmutató folyamatokkal kellett szembenéznie. Olyan folyamatokkal, amelyek kiterjedtek a társadalmi–gazdasági élet szinte minden szférájára.

A krízis eredői alapvetően négy válsággerjesztő tényező együttes megjelenésére vezethetők vissza:

- a hetvenes évektől kezdődően a világ gazdaságban végbemenő általános recessziós folyamatok;
- a dél-afrikai gazdaság strukturális gyengesége, a hatvanas évek kiugróan magas értékeihez viszonyított alacsony beruházási ráták és a lassú ütemű hatékonyság növekedés;
- a kormány inkohérens gazdaságpolitikája,
- az egyedülálló politikai válság, amely aláaknáztta az ország nemzeti és nemzetközi stabilitását.²

Az országot sújtó válság komplex, strukturális és ideológiai természetűnek bizonyult. A gazdasági és a politikai hatalom, illetve a szociális státusz közötti alapvető ellentmondásokból táplálkozott a strukturális destabilizáció, az ideológiai konfliktus, amely az értékek, az ítéletek és az értékrendszer válságává szélesedett.³

Ha a fenti folyamat gyökereit kívánjuk feltárni, vissza kell nyúlnunk a gazdasági fejlődés korai szakaszára. A dél-afrikai tőkés fejlődést már történelmi léptékekkel mérve is relatíve hosszú idő óta a monopoltőke uralta. A 19. század fordulóján került sor a mélyrétegű aranybányák feltárására és kiaknázására. A rendkívül tőkeigényes beruházások hamarosan a tőke gyors koncentrációjához és centralizációjához vezettek a bányászat területén. S csak a második világháború utáni időszakban indult meg a tőke diffúziója a gazdaság többi szektorába. A feldolgozóipar területén

² Judit Balázs: Crisis and Change: South Africa in Transition, in: *International Symposium on non Military Solution of Conflicts in Africa*, Praha, Orientalni Ustav CSAV, 1991, p. 84.

³ Mandla Tsabala: Political Reform: Reality of Myth, in: *Conference Paper*, Sandton, South Africa, 7–10 April, 1988.

ugyanakkor a tőkeképződés a külföldi tőkebeáramlásokat követően gyorsult fel, és fejlődésének egészére a külföldi tőkétől való függés nyomta rá a bélyegét.

A külföldi tőketranszfer és az azt kísérő fejlett technológia bázisán gyors fejlődésnek indult a feldolgozóipar. A fejlett tőkés országokból importált modern munkaszervezési módszerek a hatékonyság gyors növekedését idézték elő, összességében mindez az iparág további expanzióját segítette elő. A Dél-Afrikában letelepedett külföldi konszernek tevékenysége hamarosan érezte a stimuláló hatását a gazdaság egészében, de tovább katalizálta az iparágban lejátszódó monopolizálódási tendenciákat.

Az 1960-as években lejátszódó gyors fellendülés a feldolgozóipart a dél-afrikai gazdaság vezető iparágává tette: a szektor 1970-ben 24%-kal járult hozzá a nemzeti jövedelem megtermeléséhez.

A hetvenes évekre azonban a kormány deflációs politikáját követően csökkenni kezdtek a beruházások, visszaesett a termelékenység, és egészében véve a feldolgozó ipar hanyatlásnak indult. A gazdasági növekedés lelassulását, majd csökkenését hamarosan követte a fizetési mérleg megingása, és a gazdaság erős külföldi függésének következményeképpen a külső egyensúly felbomlása erősítette a gazdaságban jelentkező negatív tendenciákat, tovább romlott a gazdaság teljesítőképessége, a beruházások ösztönzésének alig maradt igazán tere. Az ipar fokozatosan veszített versenyképességéből, a növekvő munkanélküliség, az emelkedő árak ugyanakkor a szociális feszültségeket gerjesztették, aláásva ezzel a társadalmi biztonságot, az ország egyik legfontosabb stabilizálódó erejét. A gazdasági növekedés egykor legfontosabb stimuláló tényezőjét jelentő feldolgozóipar fokozatosan veszítette el korábbi pozícióit, és gazdaság egyensúlyát már csupán a nagymérvű tőkebeáramlás tartotta fenn.

A dél-afrikai fizetőeszköz, a rand korábbi túlértékelt pozíciója tovább erősödött, az export fenntartásához szükséges ösztönzésként a leértékelés eszközéhez folyamodtak, ami végül is a rand alulértékeléséhez vezetett. A strukturális problémák azonban elemi erővel törtek a felszínre, és az export csökkenése feltartóztathatatlanul vált. Az ipari termelés 1981 és 1985 között 12%-kal csökkent. Az alábbi táblázatok a gazdaság legfontosabb mutatóiról adnak képet.

1. táblázat
Feldolgozóipar: a termelés volumene
1980 = 100

	1983	1985	1987
Élelmiszerfeldolgozás	103,1	110,4	116,7
Ipari vegyészeti	83,5	91,0	89,7
Vas és acélgégyártás	104,0	106,2	111,7
Feldolgozott fémtermékek	87,2	82,2	81,3
Gépek	88,6	77,7	72,3
Gépjárművek	107,5	66,4	72,1
Feldolgozóipar összesen	96,4	94,2	98,6

(Forrás: *EIU Country Profile 1988–89*, South Africa, p. 33., 134.)

2. táblázat
Cserearány alakulása 1973–88
(1985 = 100)

Év	Cserearány	
	Arany kitermelése nélkül	Arany kitermeléssel együtt
1973	151,1	106,8
1982	95,1	92,5
1983	99,0	97,5
1984	101,3	98,6
1985	100,0	100,0
1986	99,1	100,2
1987	98,6	101,9
1988	103,5	104,3

(Forrás: *Official Yearbook of the Republic of South Africa*, 1989–1990, 445. old.)

A nyolcvanas évektől kezdődően Dél-Afrika gazdaságának neuralgikus pontja a magas inflációs ráta. Az áremelkedés, az inflációs tendenciák már a hetvenes években elkezdődtek, bár ekkor még a gazdaság relatíve magas, 6% körüli növekedési rátákat könyvelhetett el. A nyolcvanas évek során ugyanakkor az átlagos árindex növekedés évi 15% körül alakult.

1981-ben Dél-Afrika gazdasága elérte a kritikus recessziós pontot. A munkanélküliség drámaian nőtt meg, a csökkenő belföldi kereslet nem ösztönözte a piaci kínálat növekedését. A kormány azonban továbbra is fenntartotta deflációs politikáját, ami tovább szűkítette a pénzkínálatot, a vállalatok sorra adósodtak el, s nehéz helyzetüket a növekvő termelési költségek is tovább rontották. A kormány a költségvetési hiányt adóemeléssel próbálta enyhíteni, ami a kereslet további beszűkülését vonta maga után. A magas bankkamatok fékeztek az amúgy is ösztönzésre szoruló beruházásokat, de miután még a magas kamatlábak sem tudták az inflációt ellensúlyozni, a kialakult negatív reálkamat nem adott ösztönzést a megtakarítások tekintetében sem. Az Egyesült Államok korábban olyannyira nyereséges beruházásai hatalmas veszteségekké változtak: a tőke megtérülése az előző időszak 37,7%-os rátája helyett a beruházások 1984-ben 143 millió dollár veszteséget könyvelhettek el.⁴

1980 és 1985 között a csődeljárások száma 500%-kal nőtt. A felszámolások ugyanakkor tovább katalizálták a centralizálódási és koncentrációs folyamatokat, jóllehet a folyamat maga a gazdaság egésze számára súlyos tőkevesztéssel járt. A dél-afrikai gazdaság modellje az évtized során is tovább halmozódó nemzetközi eladósodás mellett működött. 1985-ben a gazdaság egészét eladósodási válság rengette meg, amikor is a hitelezők – élen a Chase Manhattan bankkal – politikai okokra hivatkozva, idő előtt felmondták a hiteleket.⁵

⁴ Bureau of Economic Analysis. U.S. Department of Commerce.

⁵ Korábban a beruházások megtérülési rátája világviszonylatban is egyike volt a legmagasabbnak. Az ország hitelkockázati besorolása szinte kiválónak minősült, a hitelezők bizalmasan csak 1985 után, a fokozódó belső instabilitás, az elszaporodó erőszakos cselekmények hatására ingott meg. Mindez párosulva az ország ellen kilátásba helyezett szankciókkal, bojkottal,

Az adósságválság kiteljesedésekor így kimerültek azok a külső források, amelyek az apartheid belső korlátaival túllépve még dinamizálni tudták a gazdaságot. Világossá vált, hogy a rendszer belső tartalékai már elfogytak, az apartheid rendszer korábban kínálta hajtóerők nem működnek, sőt, a gazdaság adott feltételrendszerének körülményei között már reprodukálhatatlanok.

A Dél-Afrikát sújtó válság sajátossága a gazdaság és politika szinte egyedülálló egymásra hatásában, kölcsönös feltételezettségében rejlik: a politikai demokratizálódás és a gazdasági fellendülés egymásnak előfeltételei.

A gazdaság oldaláról elemezve kitűnik, hogy az országot strukturális válság sújtotta. A stabil, kiegyensúlyozott tőkefelhalmozásra épített gazdaság növekedési íve az 1970-es években törést szenvedett. Ettől kezdődően a tőkefelhalmozás kérdése már szociális és politikai dimenziókat is nyert. A gazdaság destabilizálódása folytán kiváltott hatás így is óhatatlanul politikai természetűvé vált.

A kérdések kérdése és a demokratikus társadalom megteremtésének előfeltétele a fekete lakosság gazdasági integrálódása volt, miután a társadalmi egyenlőtlenség méretei messze meghaladták a világ egyéb országaiból ismert dimenziókat.⁶

Ahhoz azonban, hogy a fokozódó társadalmi–gazdasági–politikai feszültségek enyhítésére az első lépéseket megtehessek ezen az úton, stabil és hosszú távon kiegyensúlyozott gazdasági növekedésre lett volna szükség, sőt, a korábbi időszakot meghaladó gazdasági növekedést kellett volna az országnak elérnie. Ugyanakkor a gazdaság az adott feltételek között belső forrásokból nem volt képes adekvát gazdasági növekedést biztosítani. A bizonytalan belpolitikai helyzet ugyanakkor nemcsak a külföldi tőkét készítette óvatosságra,⁷ hanem még a belföldi tőke is külföldre menekült, és így a külföldi tőkeberuházások stimuláló hatására alapozott gazdaság nettó forráskiáramlással szembesült.

Politikai oldalról elemezve ugyanakkor világossá vált, hogy konszenzust nem lehet addig elérni, amíg gazdasági garanciákat nem tudnak biztosítani. Ugyanakkor politikai stabilizáció nélkül nem valószínűsíthető a külföldi tőkebeáramlás, a külföldi beruházási kedv megnövekedése, s miután a belső források nem voltak elégségesek, így nem mutatkozott megfelelő garancia a gazdasági fellendülésre.

A politikai feszültség rendkívül próbára tette a társadalmat, és a demokrácia intézményes politikai kereteinek a megteremtése előre nem láthatónak bizonyult. A Demokratikus Dél-Afrikáért 1991-ben indított kerekasztal tárgyalássorozat (CODESA) megítélésének kérdésében a vélemények nagyon megoszlottak. Az 1992 márciusában tartott referendum eredményeképpen ambiciózus terveket hirdettek meg a demokratikus átmenet megteremtésére. Úgy tűnt, hogy az apartheid lebontása

olyannyira aláásta az ország hitelképességének megítélését, hogy mind az európai, mind a tengerentúli hitelezők megvonták a bizalmukat. Különösen azt követően, hogy az ország a növekvő gazdasági nehézségeire hivatkozva az adósságok átütemezéséért folyamodott. A moratórium bejelentésekor az ország adósságállománya 24 milliárd dollárt tett ki.

⁶ Az összlakosság mintegy 15%-át kitevő fehér lakosság rendelkezett a megtermelt nemzeti jövedelem hozzávetőlegesen kétharmada felett.

⁷ 1986 végén a Dél-Afrikában eszközölt teljes beruházásoknak mintegy 10%-a származott csak külföldi forrásokból, míg a rendelkezésre álló adatok szerint a nettó tőkekiáramlás az 1985–1989-es években 83, 5,1m 6,2, illetve 4,3 milliárd randot tett ki.

visszafordíthatatlan folyamat, de a demokráciához vezető út kockázatos és számtalan buktatót rejt magában. A politikai erők nagyon megosztottaknak mutatkoztak. De Klerk ultrajobboldali ellenzéke elszánt, és leszámítva a fő ellentéteket a zulus és xhoszák között, a Buthalesi vezette Inkhata-mozgalom és a Nelson Mandela által vezetett Afrikai Nemzeti Kongresszus között, a feszítő politikai ellentétek számtalan már forrásból is táplálkoztak.

Az apartheid végnapjait élő válsághelyzet olyannyira komplex, hogy kimenetelét illetően teljes bizonytalanság uralkodott, csupán spekulációkra lehetett szorítkozni.

A jövőre nézve három lehetséges fő alternatíva kínálkozott:

– Ha a fennálló feszültségek polgárháborúba torkollnának, úgy ez egyet jelentene a gazdaság hosszú távon is érvényesülő hanyatlásával.

– Ha az általános politikai helyzet nem mozdul el a konszenzus irányába, hanem változatlanul instabil marad, úgy a potenciális beruházók további óvatosságra kényszerülnek, s Dél-Afrika csak egy olyan úton haladhat csak tovább, ami egyet jelent a további eladósodással, a gazdaság csökkenő teljesítőképességével, az életszínvonal általános romlásával. Mindez óhatatlanul vetítette előre a politikai helyzet további destabilizálódását, aláásva a későbbi politikai megegyezés lehetőségét.

– Ha azonban egy olyan demokratikus átmenet esélyeit sikerülne megteremteni, amely találkozna a társadalom meghatározó rétegeinek, csoportjainak az elvárásaival, úgy megnyílna az út a valós társadalmi–gazdasági transzformáció előtt.

Az utolsó alternatíva megvalósításának lehetősége látszott annál is inkább fontosnak, miután a Dél-Afrikában lejátszódó folyamatok mindig is döntő hatással voltak és vannak a környező országok gazdaságára, hiszen a régió számtalan szállal kötődött egymáshoz, függött egymástól.

Egy valóban demokratikus alkotmánynak olyan feltételeket kell tartalmaznia, amelyek a társadalom minden rétege számára esélyegyenlőséget biztosít. A demokratikus átmenet pénzügyi feltételeinek biztosítására a továbbiakban jellemzett alternatíva látszott járható útnak.

Dél-Afrika mindenekelőtt olyan szociális program megvalósítására kell (kellett volna), hogy törekedjék, amely magába foglalja az oktatás javítását, az egészségügyi ellátást, de minden olyan kérdést is, amely a szociális biztonság garanciája.

A szociális infrastruktúra nagymérvű elhanyagolása azonban szinte beláthatatlan terheket rótt a gazdaságra. A kérdés ugyanakkor nem úgy vetődött fel, hogy a demokratikus átmenet megvalósítása után az ország nem akar forrásokat elkülöníteni a fenti célokra, hanem, mi az a lehetséges maximum, amit el tud különíteni.

Jól tudott, hogy a szociális feladatok megvalósítása és a gazdasági növekedés fenntartása csak egymás ellenében, egymás terhére valósítható meg, jöllehet társadalmi biztonság nélkül nincs garanciája a hosszú távú kiegyensúlyozott gazdasági növekedésnek sem. A feladat igazában abból áll, hogy ésszerű konszenzust kell találni a társadalmi–gazdasági lét két meghatározó oldala között.

Azok az országok, ahol egy populista ihletésű politikától vezérelve deficitfinanszírozás árán tartották fenn a gazdasági növekedést, átmeneti fellendülés után a prosperálás rövid életűnek bizonyult. S hamarosan rosszabb helyzetben találták magukat, mint a kiindulópont idején. Dél-Afrikának nem lett volna szabad ezt az utat követnie.

Az ország adottságainak figyelembe vételével kiegyensúlyozott utat kellett volna keresnie a gazdasági konszenzus megteremtésének irányába, a fekete lakosság felzárkóztatása érdekében.

Közismert például, hogy a Dél-Afrikában formálódó társadalomban a fekete lakosság nagy érdeklődést mutatott az üzleti élet iránt. A gazdasági integrálódás során ezt figyelembe kellett volna venni, megtakarításokkal, a vállalkozói készség fejlesztésével, műszaki ismeretek átadásával, áramoltatásával lehetett volna segíteni a beilleszkedési folyamatokat.

A relatív tőkeszűkösség körülményei között új források felkutatására, sőt, bevonására kellett volna törekedni. Egyik ilyen nagyon lényeges forrás lehetett volna) a megtakarítások növelése⁸ és hatékony felhasználása.⁹

Mindennek azonban előfeltétele a pozitív reálkamat megteremtése, azaz az inflációs nyomás enyhítése. A gazdasági növekedésnek exportorientációra kellett volna épülnie, kedvező klímát biztosítva a beruházások számára. Mindez megállíthatta volna a nettó forráskiáramlásokat, és az országot egy növekedési pályára tudta volna terelni.¹⁰

A szociális program megvalósítására tervezték a kiterjedt lakásépítési programot, amelybe az államnak tekintélyes finanszírozóként kell majd belépnie. A lakáshelyzet javítása ugyanis nemcsak a szociális problémák megoldásában segítene, hanem munkaalkalmat teremtene, a helyhez-kötöttség ugyanakkor garanciát is jelentene az erőszak megfékezésére, a stabil életfeltételek kialakítására.

A fekete lakosság gazdasági–szociális integrálódásának elősegítésére számos szervezet jött létre, így a Development Bank of South Africa, az Urban Foundation, a Rural Foundation, az Independent Development Trust a kis- és középvállalkozások finanszírozási nehézségeit hivatott áthidalni.¹¹

Különleges fontossággal bírt (papíron) az oktatási program megvalósítása, hiszen jól tudott, hogy a gazdasági növekedés egyik legfőbb gátja a tanult munkaerő hiánya.¹² A vázolt program hatalmas erőfeszítéseket kíván az országtól. Ennek ellenére még az apartheid lebontásának előestéjén úgy tűnt, van némi reális esély a szociális–gazdasági program megvalósítására, miután az országok sora egymás után oldotta fel a szankciókat Dél-Afrikával szemben, és ez jótékony hatást gyakorol

⁸ 1990-ben a bruttó megtakarítások 56,7 milliárd randot tettek ki, amely megegyezik a GDP 21,5%-ával.

⁹ A megtakarítások felhasználására vonatkozóan élénk vita bontakozott ki Dél-Afrikában. A kérdés úgy vetődött fel, hogy melyek lehetnek azok az alapok – például a biztosítás, házépítés, nyugdíjak –, ahol az állam garanciát tud vállalni a visszafizetésre, és ezzel megnyeri a befektetők bizalmát. Ugyanakkor ezeknek az alapoknak a fenntartása sokkal olcsóbbnak tűnt, mint a megtakarítások hagyományos felhasználási módjai.

¹⁰ J. Jacobs: *South Africa International*, Vol. 22., No. L, July, 1991, pp. 5–6.

¹¹ Az 1991–92-es évre megszavazott költségvetésben 37,2%-ot különítettek el szociális kiadások fedezésére.

¹² A fekete lakosság oktatására fordított összegek csupán egyötödét tették ki a fekete lakosság oktatási költségeinek.

majd az ország nemzetközi integrálódására annak pozitív konzekvenciáival együtt.¹³ A Bramm törvény ugyanakkor áthághatatlan akadályt jelentett, és elzárta az utat számos pénzintézmény, így az IMF irányában is.

Dél-Afrikának az új társadalom megformálása során igen nagy kihívásokkal kellett szembenéznie. Világos volt, hogy a gazdasági növekedési pályára kanyarodás a kulcsa a fekete lakosság gazdasági integrálásának, ami egyúttal a legfontosabb garancia a politikai konszenzus megteremtésére, és záloga a hosszú távú stabilitás megőrzésének. Dél-Afrika társadalmát számos súlyos feszültség terhelte és terheli. A megannyi beígért reform, változás – vagy legalább is jórésztük – papíron maradt, vagy egyáltalán nem került bevezetésre. Az ambiciózus lakásépítési program zátonyra futott, az egészségügyi reform eredményeként a fehér orvosok tömegesen hagyták el az országot. A bádoggvárosok villamosítása gyakorlatilag a semmivel egyenlő, miután kártyás rendszerrel működik. A reáljövedelem növekedése 1% alatt maradt éveken át, ami a megnövekedett megélhetési költségeket messze nem fedezte. A fekete lakosság jelentős része változatlanul nem tud az értelmiség soraihoz felzárkózni, miután az ezredfordulót követően is a fekete lakosoknak csupán 1%-a részesült olyan oktatásban, ami lehetővé teszi az egyetemi beiratkozást.

A gazdaságban az első és a harmadik világ él együtt, a szubszisztencia szektor és a legmodernebb technikára épülő konglomerátum alkotja azt a rendkívül összetett képet, amelyet Dél-Afrika nyújtott a kilencvenes évek elején, s nyújt ma is. Ez a komplex társadalom, illetve gazdaság évek hosszú során át a világ kitaszított páriájaként élte életét, így aztán óhatatlanul olyan feszültségek gyűjtőmedencéjévé vált, amelyek a robbanás képét vetítették előre.

Kívülálló számára a fekete–fehér ellentét látszik meghatározónak. Ugyanakkor a generációs ellentétek pedig aláássák a társadalom kohéziós erejét. Az intergenerációs konfliktus nem új keletű, már az apartheid idején is fennállt. E tekintetben Soweto (1976) volt a vízválasztó, ekkor jelentkeztek a tradicionális értékrendszer felbomlásának a következményei. A bantu közösségeknél ugyanis a szociális helyzetet, a rangot a születés adja. Így társadalmi konfliktusok forrásává vált a hagyományok és a modern élet összeütközése. A „megoldás” a bűnözés minden elképzelést felülmúló terjedése. A fekete fiatalok éppúgy, mint a fehér ifjúság a szüleit teszi felelőssé a kialakult helyzetért. A fekete uralom és a privatizáció pedig hatalmas méretű polarizálódást indított el a fekete társadalomban. (A stratégiai ágazatok kivételével minden állami tulajdon magánkézbe került.) Az ANC a kemény marxista–leninista gazdasági hitvallástól eljutott az ortodox piacgazdasági modell igenléséig.

A jövő dimenziói alig léteznek, nincs jövőkép, a fekete ifjúság jó része tanulatlan, viszont igényt tart jól fizetett állásokra, vagy akár munka nélkül szerzett jövedelemre. Jogosultnak érzik magukat a mainál lényegesen jobb életkörülményekre. Az illúzió és a valóság között hatalmas szakadék tátong, ami nemcsak egy súlyos gondokkal küzdő rendszerben élő „másik” szegmentje a társadalomnak, ahol az eliten belüli megosztottság egyben társadalmi alárendelődéssel párosul, hanem szinte

¹³ 1983-ban Reagan elnök indítványára megtagadták a pénzügyi támogatást minden olyan országtól, amely faji megkülönböztetést alkalmaz. A törvényjavaslatot Bramm szenátor terjesztette a Kongresszus elé.

olyan történelmi periódusok együttélését vetíti elénk, amelyek Nyugat-Európában egymást követő korokban jelentek meg. *Egy országban egy világ, a szivárvány nemzet*, hogy Nelson Mandelát idézzük.